

Správa 3.2.4.
Vizuálne prvky v dezinformáciách
týkajúce sa zdravia na Slovensku.
Analýza obsahu

Karina Stasiuk-Krajewska

Univerzita SWPS

1. Údaje, metóda, otázky a výskumné postupy

Analýze bol podrobený vizuálny korpus pozostávajúci z 229 grafických prvkov získaných z falošných správ v poľskom jazyku, ktoré boli partnermi CEDMO zaoberajúcimi sa overovaním faktov, t. j. združením Demagog Polska a agentúrou AFP, označené za nepravdivé informácie. V súlade s prijatými zásadami pre analýzu príspevkov zo sociálnych médií boli zo získaného súboru údajov odstránené nasledujúce prvky:

- záznamy týkajúce sa webových stránok;
- záznamy týkajúce sa správ inštitucionálnych médií;
- záznamy týkajúce sa výrokov politikov vyslovených v rozhovoroch;
- záznamy predstavujúce všeobecné správy o overovaní faktov týkajúce sa naratívov, trendov atď. (ak neobsahovali odkazy na konkrétne falošné správy).

Pri vykonávaní analýzy sa vychádza z predpokladu, že zdrojovým materiálom bude príspevok zverejnený na sociálnych sieťach, ktorý bol ako prvý predložený na overenie pravdivosti a/alebo je prezentovaný ako charakteristický/reprezentatívny príklad. Toto rozhodnutie je odôvodnené uznaním odborných kompetencií analytikov informácií, ktorí – v súlade s platnými štandardmi – identifikujú tie dezinformačné správy, ktoré sú populárne, spoločensky významné a charakteristické/typické pre určité trendy. V každom jednotlivom prípade sme sa preto pokúsili vyhľadať pôvodnú správu – to viedlo buď priamo k príspevkom na platformách, alebo k archívu organizácií zaoberajúcich sa overovaním faktov. V ojedinelých prípadoch nebolo možné pôvodný materiál vyhľadať – v takýchto situáciách sme vychádzali z informácií a snímok obrazovky uvedených v správe o overení faktov.

Použitý postup výberu materiálu nezaručuje reprezentatívnosť. Súvisí to jednak s všeobecne neprekonateľnou nemožnosťou splniť túto požiadavku vo výskumoch využívajúcich metódu obsahovej analýzy (je totiž ťažké vymedziť úplný súbor textov daného typu, čo sa samozrejme týka aj falošných správ), a jednak so špecifikou práce organizácií zaoberajúcich sa overovaním faktov (rozhodnutie o analýze daného príspevku súvisí jednak s osobnými predsudkami overovateľa faktov, jednak s

predsudkami vyplývajúcimi z politiky alebo záväzkov danej organizácie). Vychádzalo sa však z predpokladu, že získaný počet správ umožňuje identifikovať dominantné trendy a charakteristické javy falošných správ v poľskom jazyku. Je však potrebné zdôrazniť, že kvantitatívna prezentácia údajov s využitím percentuálnych hodnôt má orientačný charakter – jej cieľom je, ako už bolo spomenuté, poukázať na naznačené trendy či dominantné črty (vo vzťahu k ostatným črtám) správ daného typu. V tomto zmysle konkrétna percentuálna hodnota neznamena, že daný rys sa vyskytuje v určitej miere v celkovom korpuse falošných správ (ktorý nie je možné získať). Skôr je potrebné vychádzať z interpretácie, ktorá poukazuje na výskyt daného rysu v danej miere, najmä vo vzťahu k ostatným rysom analyzovaného súboru správ. V dlhodobom horizonte je možné vykonávať porovnávacie analýzy, predovšetkým so zahrnutím dôveryhodných mediálnych správ ako porovnávacieho kontextu.

Údaje získané v súlade s vyššie opísaným postupom nakoniec zahŕňali 289 záznamov (falošných správ) pochádzajúcich z faktografických správ vypracovaných v rámci projektu CEDMO v období od 4. 12. 2020 do 30. 4. 2026.

Postup pri získavaní vizuálnych materiálov bol nasledovný:

1. Z dátového súboru boli vybrané tie záznamy, ktoré obsahovali statický obrázok¹
2. Obrázky boli oddelené od textového obsahu
3. V prípade príspevkov pozostávajúcich zo súboru obrázkov boli tieto rozdelené na jednotlivé obrázky²
4. Opakujúce sa obrázky boli odstránené

¹ Audiovizuálne materiály neboli analyzované. Za obrázok sa považoval aj text, ktorý bol k príspevku priložený ako doplnková grafika (nešlo o príspevok autora/autorky ani o citát vo forme textu skopírovaného do príspevku). Toto rozhodnutie bolo predmetom diskusie výskumného tímu, nakoniec sa však dospelo k záveru, že – najmä v prípade dezinformácií týkajúcich sa zdravia, kde sa relatívne často objavujú odkazy na (kvazi)vedecké publikácie alebo iné dokumenty prezentované vo forme snímky obrazovky – ide o materiály, ktoré by nemali byť opomenuté. Ich vnímanie nakoniec spája vnímanie textu a obrazu – na jednej strane čitateľ číta text ako taký, na druhej strane však vníma posolstvo ako obraz zobrazujúci (dokumentujúci) realitu, čím mu pripisuje určité vlastnosti (napr. väčšiu dôveryhodnosť). Z podobných dôvodov boli za vizuálne posolstvá považované texty, ktoré prešli grafickou úpravou, napr. použitím určitého písma alebo farby pozadia.

² Vychádzalo sa z predpokladu, že rozdelenie je možné, ak nezasahuje do žiadneho z čiastkových obrazov. Takáto správa bola označená ako „súbor“ a bola rozdelená. Ak však oddelenie jednotlivých obsahov zasahovalo do štruktúry ostatných obrazov, bola takáto správa považovaná za „montáž“ a ponechaná v pôvodnej podobe.

5. V prípade potreby boli odstránené obrázky, ktorých rozlíšenie bolo natoľko nízke, že nebolo možné interpretovať ich obsah bez špecializovaných nástrojov/postupov

Nakoniec sa získalo 162 záznamov vo forme statických obrázkov.

Následne boli obrázky kódované podľa nasledujúceho kľúča:

Schéma kódovania vizuálnych prvkov v dezinformačných správach³

1. Forma správy (Ako?)

- Formát obrázku⁴
 - Umelecké dielo/obrázok stylizovaný ako umelecké dielo
 - Reportážna fotografia
 - Infografika, graf
 - Grafický obrázok (ilustrácia)
 - Historický obraz/obraz stylizovaný ako historický
 - Manipulovaná fotografia
 - Dokument
 - Text
 - Vedecký obrázok
- Ďalšie editačné prvky
 - Šípky, podčiarknutie, zakrúžkovanie
 - Text prekrývajúci obrázok
 - Úmyselná zmena farieb
 - Žiadne

2. Obsah správy (Čo?)

- Prítomnosť ľudských postáv
 - Áno
 - Nie

³ Prijatá schéma kódovania vychádzala z predchádzajúcich výskumov vykonaných v rámci CEDMO a zo správy:

⁴ Analýza sa týkala vnímania správy, nie spôsobu jej vzniku. Z tohto dôvodu nebola zohľadnená kategória umelej inteligencie, ktorá mohla byť použitá vo všetkých kategóriách (výskumný tím nemal možnosť túto otázku overiť).

- Oblečenie postáv
 - Uniforma
 - Bežné oblečenie
 - Slavnostné oblečenie
 - Služobný odev
- Povolanie alebo postavenie postavy⁵
 - Odborník
 - Súkromná osoba
 - Verejná osoba
 - Politik
 - Zástupca médií
 - Zástupca bezpečnostných zložiek
- Druh predložených predmetov, ktoré sprevádzajú postavu:
 - Lekárske
 - Predmety každodennej potreby
 - Symboly

3. Emócie, ktoré v posolstve prevládajú

- Pozitívne
- Neutrálne
- Negatívne
- Zmiešané

4. Funkcia správy voči príjemcovi (Na aký účel?)

- Funkcia voči príjemcovi
 - Budovanie dôveryhodnosti
 - Diskreditácia imidžu/výsmech
 - Ilustrácia
 - Manipulácia s interpretáciou
 - Vyvolanie strachu / úzkosti

⁵ Táto kategória do značnej miery korelovala s kategóriou oblečenia, avšak v niektorých prípadoch do danej kategórie oblečenia patrili rôzne statusy (napr. odborník a politik) alebo bol status kódovaný inými prvkami kontextu.

- Vytváranie naratívu
- Emocionálne posilnenie

5. „Clickbaitový“ potenciál vizuálnych prvkov

- Estetika a kompozícia
 - Intenzita farieb
 - Kontrast a jas
 - Kompozícia obrazu
- Prvky priťahujúce pozornosť
 - Prítomnosť textu v obraze
 - Grafické prvky vzbudzujúce zvedavosť
 - Prítomnosť dynamických prvkov
- Emocionálny potenciál
 - Výraz tváre/emocionálnosť postáv
 - Dramatičnosť scény
- Kontext a symbolika
 - Prítomnosť kontroverzných/zaujímavých prvkov
 - Nejasnosť kontextu

Nasledujúca tabuľka obsahuje podrobný výklad jednotlivých kategórií.

Formát	Základný formát	Umelecké dielo	Štylizované ako umelecké dielo, s výrazným estetizujúcim prvkom	U
		Reportážna fotografia	Vyzerajúca ako reportážna fotografia, dokumentujúca danú situáciu	R
		Graf, infografika	Kombinácia grafických prvkov vo forme grafu s textom	G
		Ilustrácia	Kresba, ktorá tvorí ucelený celok, ale nie je fotografiou	I

		Historická štylizácia	Obraz štylizovaný do starobylého vzhľadu (najčastejšie monochromatický)	S
		Montáž	Jednotný (nedeliteľný) vizuálny prvok vzniknutý súdržným spojením viacerých samostatných prvkov (vrátane textu), ktorých oddelenie by znamenalo zásah do obrazov, z ktorých sa skladá	M
		Dokument	Prezentácia dokumentu (úradnej, nie vedeckej povahy: príkaz, zákaz, rozsudok)	D
		Text	Prezentácia textu v grafickej podobe (napr. vedeckého textu, často s podčiarknutím, alebo textu so zámerne zvoleným typom písma či farebným pozadím)	T
		Vedecká ilustrácia	Obrázok, ktorý je originálnou vedeckou kresbou alebo je v tomto štýle štylizovaný	V
	Doplňkové editačné prvky (nanesené na obrázok alebo predstavujúce komplexnú úpravu obrázku)	Šípky, podčiarknutia, zakrúžkovania	Umiestnenie podčiarknutia, zakrúžkovania, šípok atď. na obrázku, ktoré upriamujú pozornosť diváka na určitú časť obrázku a tým naznačujú jeho interpretáciu	P

		Text vložený do obrázku	Vloženie textu do obrázku	T
		Úmyselná zmena farebnosti	Například na monochromatickú, tmavú alebo jasne zelenú (napr. v prípade znázornenia vírusov)	FAR
		Žiadne	Nebol zaznamenaný žiadny úmyselný zásah do obrázku	CH
Obsah	Prítomnosť postáv	Áno	Podmienkou pre uznanie prítomnosti ľudskej postavy bola možnosť jej ďalšej analýzy. Musela byť teda viditeľná dostatočne veľká časť postavy, aby bolo možné určiť špecifiká jej odevu a/alebo povolania (napríklad ruka alebo predlaktie sa nepovažovali za ľudskú postavu)	A
		Nie	Za ľudskú postavu sa nepovažovali postavy na vedeckých ilustráciách, postavy na röntgenových snímkach, mytologické postavy atď.	N
	Povolanie alebo postavenie postavy	Odborník	Lekár, vedec, iný odborník.	O
		Súkromná osoba	Osoba, ktorá nemá žiadne konkrétne postavenie	S
		Verejná osoba	Celebrita, herec, športovec	V

		Politik	Alebo osoba vnímaná v politickom kontexte (napr. Bill Gates)	POL
		Zástupca médií	Novinár, reportér	M
		Príslušník bezpečnostných zložiek	Policajt, vojak, osoba odstraňujúca telá	BZ
	Predmety sprevádzajúce postavy (nejedná sa o hlavné prvky)	Zdravotnícke	Rúška, nemocničné vybavenie, rukavice atď.	Z
		Predmety každodennej potreby	Vrátane potravín	K
		Symbols	Vlajky, logá, náboženské symboly atď.	S
Dominujúce emócie v správe		Pozitívne		POZ
		Negatívne		NEG
		Neutrálne	Znamená absenciu pozitívnych alebo negatívnych emócií, neutralitu posolstva	NEUT
		Zmiešané	Označuje prítomnosť protichodných emócií, nejednoznačnosť, ťažkosť interpretácie, kontextovosť. Týka sa situácií, v ktorých môže byť dané správanie v závislosti od kontextu spájané s pozitívnymi alebo negatívnymi emóciami (napr. osoba na fotografii sa usmieva, ale z kontextu vyplýva, že tento úsmev je vnímaný ako negatívny jav)	ZM

			alebo mimika politikov, u ktorých môže byť mimické správanie vnímané ako negatívne alebo pozitívne v závislosti od vzťahu k týmto politikom (napr. rozhodnosť verzus agresivita).	
Funkcia posolstva voči príjemcovi		Budovanie dôveryhodnosti (fotografie s dôkazmi)	Prezentácia dokumentov alebo situácií, ktoré odhaľujú to, čo je skryté, názorná ukážka, často sprevádzaná rozprávaním: pozrite sa, čo sa tu deje	D
		Znevažovanie/výsmech	Prezentácia postáv v situáciách, ktoré ich zosmiešňujú a podkopávajú ich dôveryhodnosť	DIS
		Ilustrácia	Fotografia má ilustratívny charakter, neplní žiadne ďalšie funkcie, neutrálne zachytáva tvár osoby alebo určitú situáciu	I
		Manipulácia s interpretáciou	Fotografie s pridanými grafickými prvkami, koláže a kompozície	M
		Vyvolávanie strachu / úzkosti	Fotografie vyvolávajúce strach, úzkosť a obavy. Patria do širšej kategórie fotografií vyvolávajúcich emócie, ale sú natoľko charakteristické, že sa rozhodlo o	S

			ich zaradení do samostatnej kategórie.	
		Vytváranie príbehu	Vizuálne prvky, ktoré rozprávajú príbehy, často prostredníctvom textu, ale aj kombináciou rôznych prvkov	N
		Emocionálne posilnenie	Vyvolávanie emócií – pozitívnych či negatívnych (napr. prostredníctvom prehnanej kompozície obrazu alebo kontextových prvkov)	E
„Clickbaitový” potenciál	Estetika a kompozícia	Intenzita farieb	Čierna, červená, ale aj napr. zelená pri zobrazovaní vírusov	IF
		Kontrast a jas	Práca so svetlom a farebným kontrastom	KJ
		Kompozícia obrazu	Kompozícia celého obrazu (napr. symetria, opakovanie)	KO
	Prvky upútavajúce pozornosť	Prítomnosť textu na obraze	Text ako obraz alebo text pokrývajúci obraz	T
		Grafické prvky vzbudzujúce zvedavosť	Ako neoddeliteľná súčasť obrázku alebo pokrývajúca obrázky	G
		Prítomnosť dynamických prvkov		D
	Emocionálny potenciál	Výraz tváre/emocionálnosť postáv	Týka sa veľmi silných emocionálnych posolstiev zakódovaných emóciami postáv	EP
		Dramatičnosť scény	Napr. dav, smrť atď.	DS

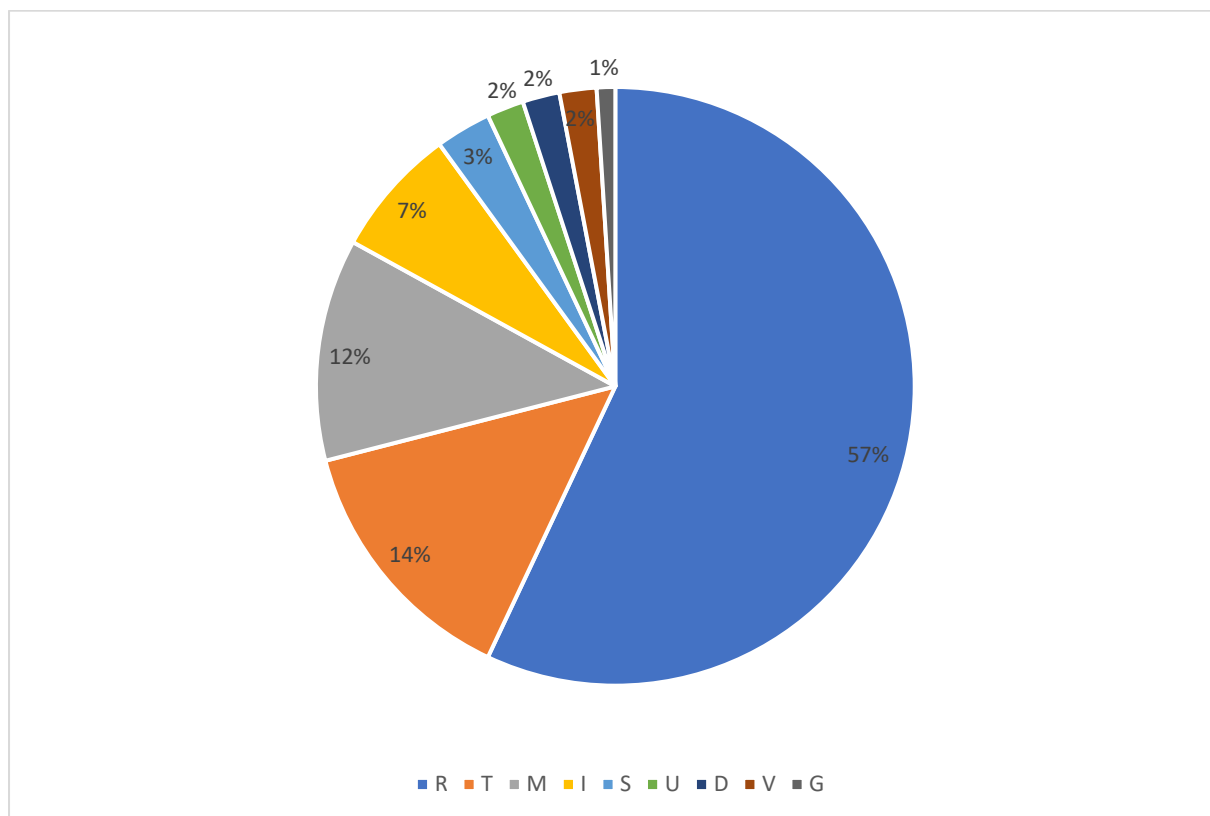
	Kontext a symbolika	Prítomnosť kontroverzných/zaujímavých prvkov	Napr. svastiky, nahota atď.	KP
		Nejasnosť kontextu (tajomnosť)	Nie je úplne jasné, čo je na obrázku vidieť; tajomný, znepokojujúci kontext	NK

Proces kódovania zahŕňal nasledujúce etapy:

1. Úvodné stretnutie s cieľom prerokovať schému kódovania
2. Skúšobné kódovanie (30 príkladov)
3. Stretnutie zamerané na výmenu skúseností a objasnenie nejasností, ktoré vznikli v priebehu skúšobného kódovania
4. Individuálne kódovanie vykonávali dvaja výskumníci (v bodoch 1 a 2 bola dosiahnutá zhoda na úrovni 0,9–1,0; v bodoch 4–5 bola dosiahnutá zhoda na úrovni 0,7–0,8; najnižšia zhoda bola zaznamenaná v bode týkajúcom sa kódovania emócií)
5. Vyjasnenie nezrovnalostí a stanovenie kódovania pre predchádzajúce rozdiely. V závislosti od daného prvku sa dosiahla zhoda; boli pridané jednotlivé hodnoty (napr. v prípade funkcií) alebo bola uznaná nejednoznačnosť vyjadrenia v danom ohľade (napr. v prípade emócií). Nakoniec, po prerokovaní pochybností a vykonaní opráv, sa dosiahla úplná zhoda v kódovaní.

1. Výsledky – analýza a interpretácia

1.1. Obsah správy (čo?)

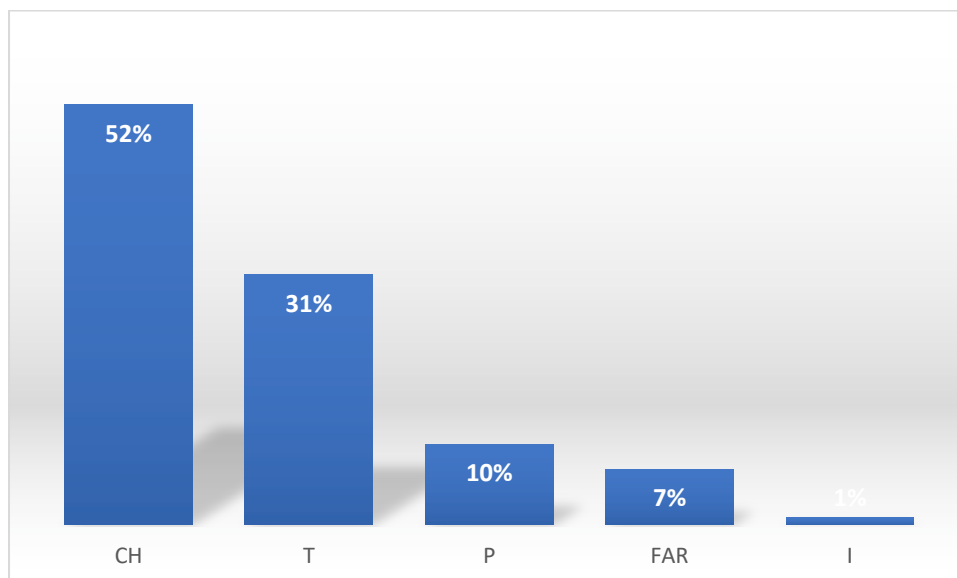
Obrázok1 Formát. N=229

Rozhodne dominantným vizuálnym formátom je neutrálny formát reportážnej fotografie, ktorej hlavnou komunikačnou funkciou je dokumentácia reality. Je však potrebné zdôrazniť, že použitie tohto formátu nie je nevyhnutne synonymom objektivity posolstva, pretože ho môžu sprevádzať ďalšie prvky, ktoré sú do fotografie pridané a ktoré naznačujú určitú interpretáciu posolstva, vnucujú naratív alebo manipulujú s príjemcom. Týmto spôsobom sa presvedčovací funkcia realizuje dvojakým spôsobom – prostredníctvom prezentácie zdanlivo prirodzeného obrazu a prostredníctvom dodatočnej interpretácie tohto obrazu pomocou zámerne pridaných prvkov.

Charakteristickým vizuálnym prvkom medicínskej dezinformácie je správa vo forme vedeckej ilustrácie alebo napodobňujúca tento typ grafiky (v analyzovanom súbore údajov sa vyskytuje v 5 % správ, zatiaľ čo v iných typoch dezinformačných správ sa nevyskytuje). Charakteristickým rysom je pridávanie prvkov s potenciálom upútať pozornosť (tzv. „clickbait“) k vedeckým ilustráciám, napr. prostredníctvom úprav farieb, grafického usporiadania alebo jednotlivých prvkov obrázku. Týmto spôsobom

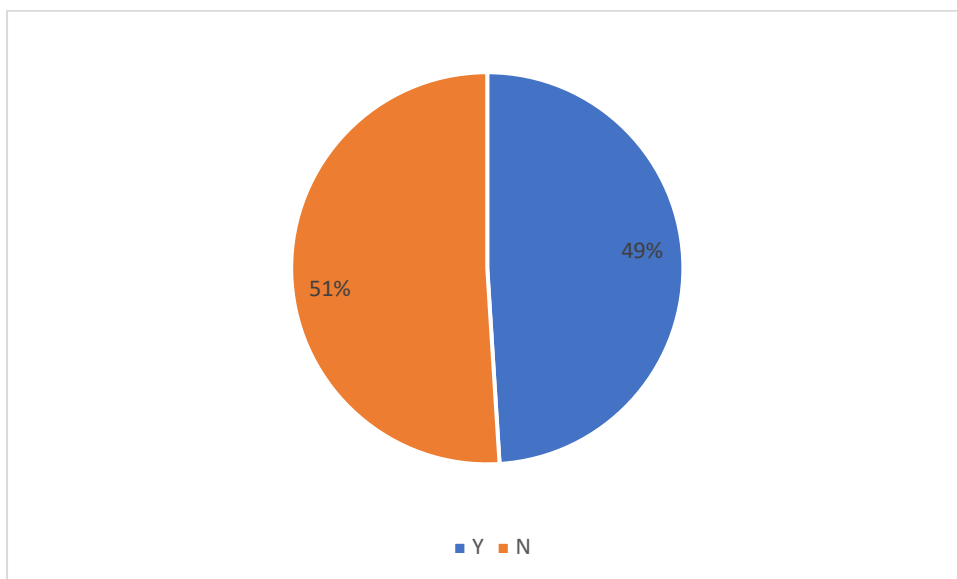
vzniká obrázok, ktorý vyžaruje vedeckosť, ale zároveň vzbudzuje väčší záujem a emócie. Takáto fúzia je charakteristická pre dezinformačné správy.

Za zmienku stojí aj vyšší výskyt textu prezentovaného vo forme obrázku v porovnaní s Poľskom a Českom.

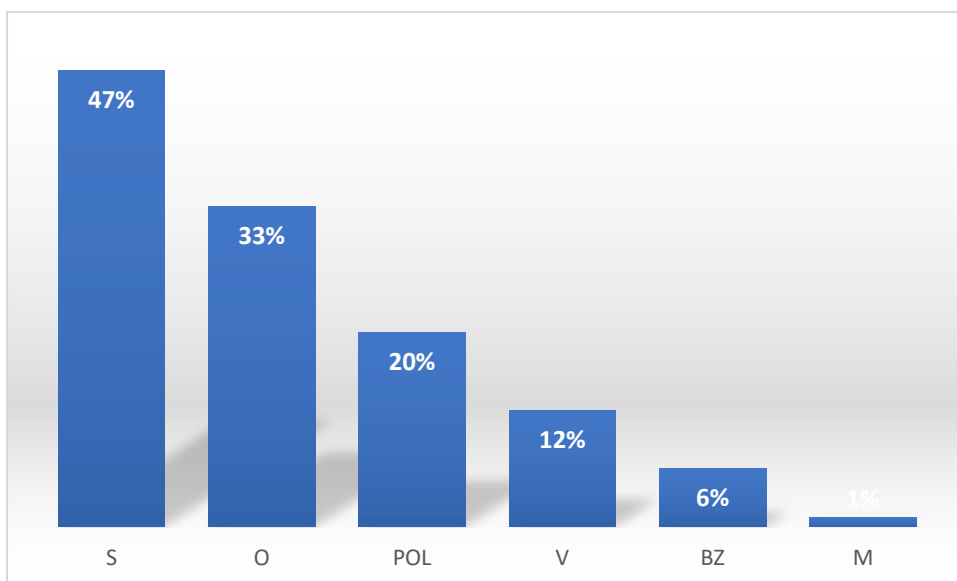
Obrázok2 Doplnkové prvky. N=229

Vo väčšine správ neboli zistené žiadne doplnkové prvky (56 %). Je však potrebné poznamenať, že vo viac ako 40 % analyzovaných správ sa tieto prvky, ktoré predstavujú silný interpretačný a manipulačný faktor, vyskytujú. Preto ich možno považovať za podstatné a charakteristické, najmä v porovnaní s vizuálnymi správami v inštitucionálnych médiách (kde sa v zásade nevyskytujú). Medzi prvkami tohto typu dominuje text, ktorý umožňuje vnútiť príjemcovi jednoznačnú interpretáciu správy, spojiť ju s určitým príbehom alebo jej dodať emócie. Dôležitú úlohu zohrávajú aj rôzne zvýraznenia, šípky a zakrúžkovania, ktoré priamo nasmerujú pozornosť príjemcu.

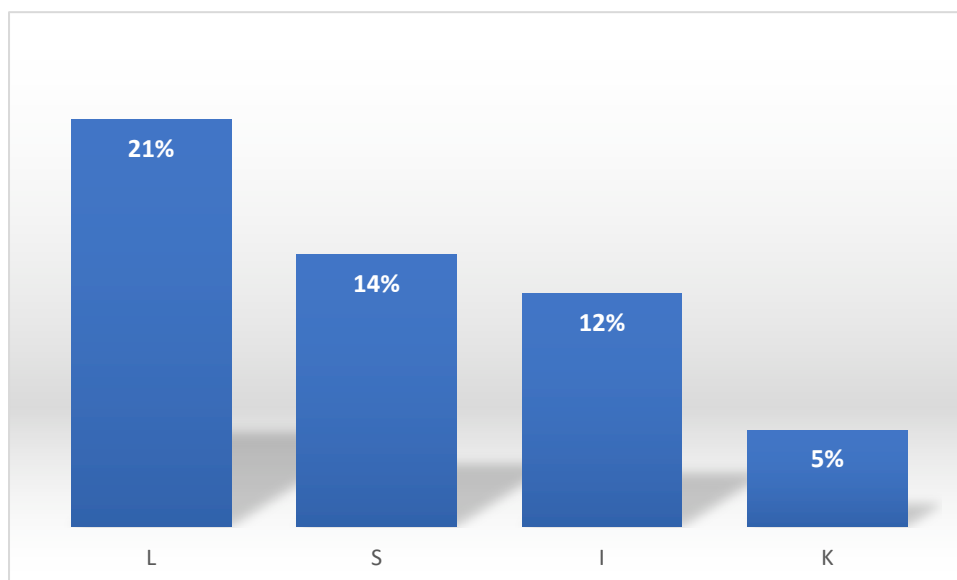
Obrázok3 Osoby N=229

V skúmanom korpuse bol výskyt týchto osôb zaznamenaný vo viac ako polovici správ. Úplná interpretácia tohto výsledku by si vyžadovala porovnanie s údajmi iného charakteru (napr. pochádzajúcimi z novinových správ), možno však vysloviť hypotézu, že v prípade dezinformácií v oblasti medicíny je personalizácia (ktorá sa vizuálne realizuje práve zobrazením osôb) obmedzenejšia, než by sa dalo očakávať. Ustupuje kváziracionálnej argumentácii, prezentácii údajov a dokumentov alebo grafom vedeckého a kvázivedeckého charakteru.

Obrázok4 Profesia N=112

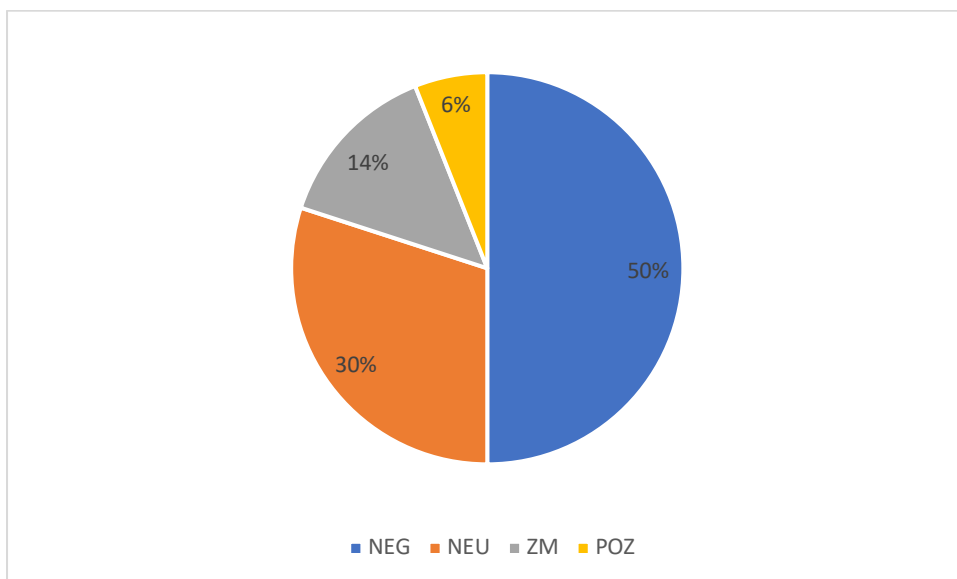
Ak sa na obrázku nachádzajú postavy, ide väčšinou o súkromné osoby, ktoré nezastupujú žiadny konkrétny status ani povolanie (48 %). Konkrétne ide o osoby podstupujúce očkovanie, protestujúcich, pacientov v nemocniciach, „bežných“ ľudí zobrazených v „bežných“ situáciách, najčastejšie ako obeť násilia zo strany vlád či štátov. Medzi odborníkmi samozrejme prevládajú lekári a zdravotné sestry, ale vyskytujú sa tu aj osoby prezentované ako „profesori“ či „odborníci“ – najčastejšie spochybňujúci vedecké naratívy. Obzvlášť dôležitú skupinu v českých správach (v porovnaní s poľskými správami) tvoria politici (prezentovaní v negatívnom kontexte) a verejne známe osobnosti – ktoré sú buď obeťami očkovania (napr. športovci), alebo propagátormi negatívneho postoja k vedeckej medicíne. Charakteristickým rysom slovenských správ je veľké zastúpenie odborníkov.

Obrázok5 Predmety N=229

Z hľadiska predmetov jasne súvisia analyzované vizuálne prezentácie s tematikou posolstva. Keďže rozprávané príbehy sa týkajú zdravia a medicíny a každodenného života pacientov v tomto kontexte, najčastejšie sa vyskytujúce predmety súvisia práve s oblasťou medicíny a každodenného života. Osobitnú kategóriu v tejto oblasti tvoria potravinové výrobky, ktoré sa často prezentujú v kontexte príbehov súvisiacich s tzv. alternatívnou medicínou alebo výživovými radami.

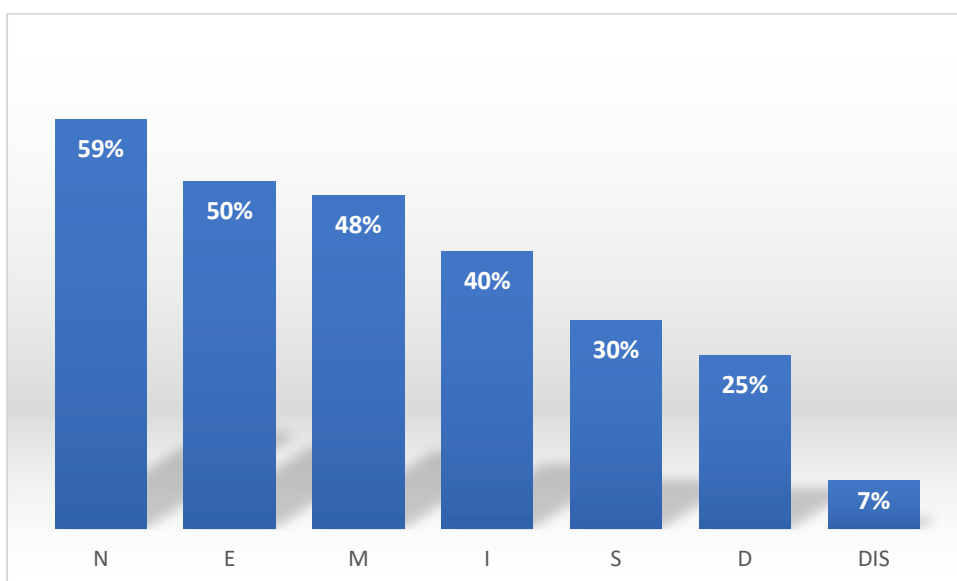
1.2. Emócie

Obrázok6 Emócie N=229

Hodnotenie emócií predstavovalo pre výskumníkov značné ťažkosti, a preto – v snahe vyhnúť sa nadmernej interpretácii – bolo rozhodnuté klasifikovať značnú časť príspevkov ako ťažko jednoznačne hodnotiteľné. Medzi príspevkami, ktoré sa podarilo jednoznačne vyhodnotiť, tvoria značnú časť neutrálne a negatívne príspevky (tu ich je viac ako v poľskom materiáli), zatiaľ čo príspevky pozitívneho charakteru sa vyskytujú v najmenšej miere. Charakteristickým rysom slovenských príspevkov je väčší výskyt negatívnych emócií ako v poľských a českých príspevkoch.

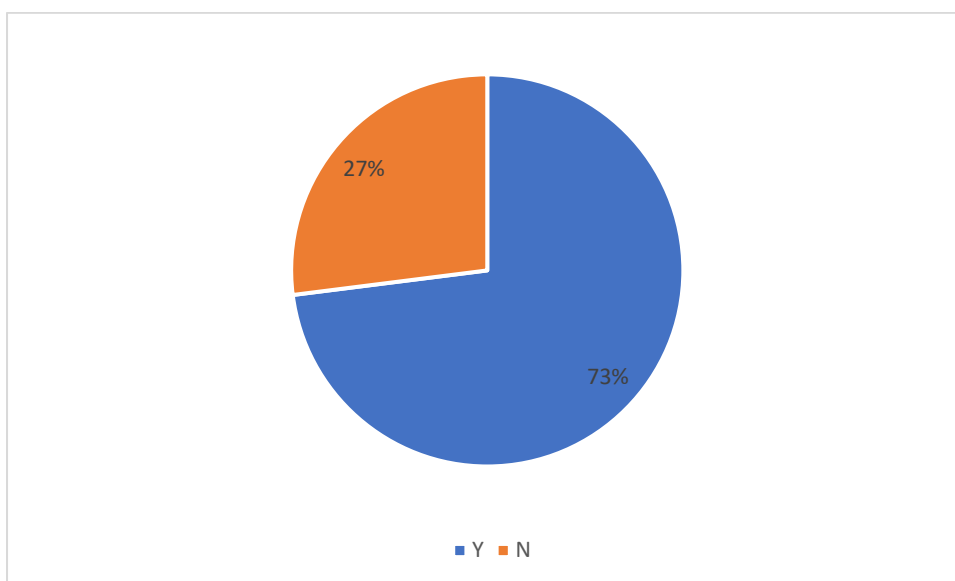
1.3. Funkcia voči príjmu

Obrázok7 Funkcie N=229

Funkcie vo vizuálnych správach v slovenčine sa výrazne líšia od tých, ktoré boli pozorované v poľštine a češtine. Výrazne klesol význam informačných správ, jasne dominujú priamo presvedčivé správy – súvisiace s budovaním naratívov alebo vyvolávaním emócií.

1.4. Potenciál pre clickbait

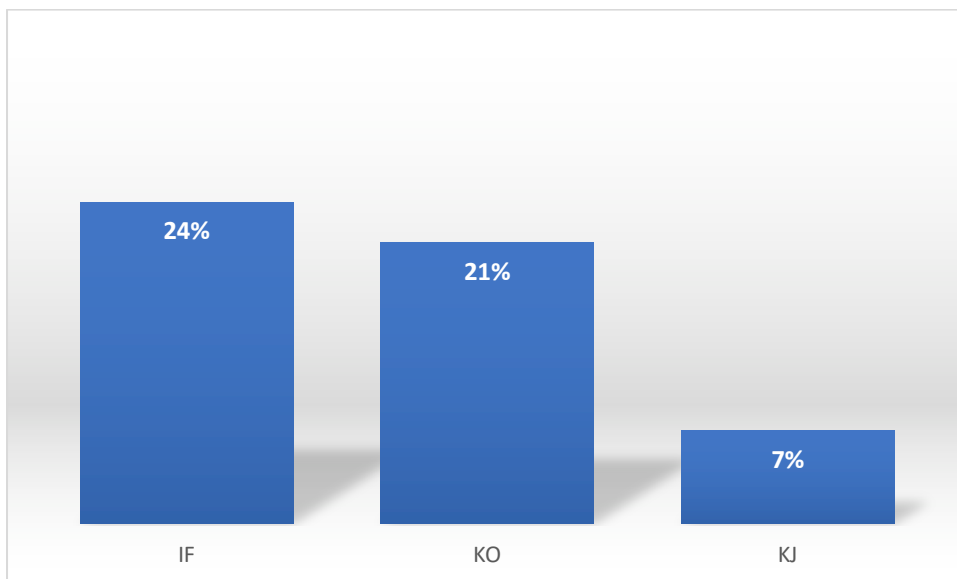

Obrázok8 potenciál pre generovanie kliknutí N=229

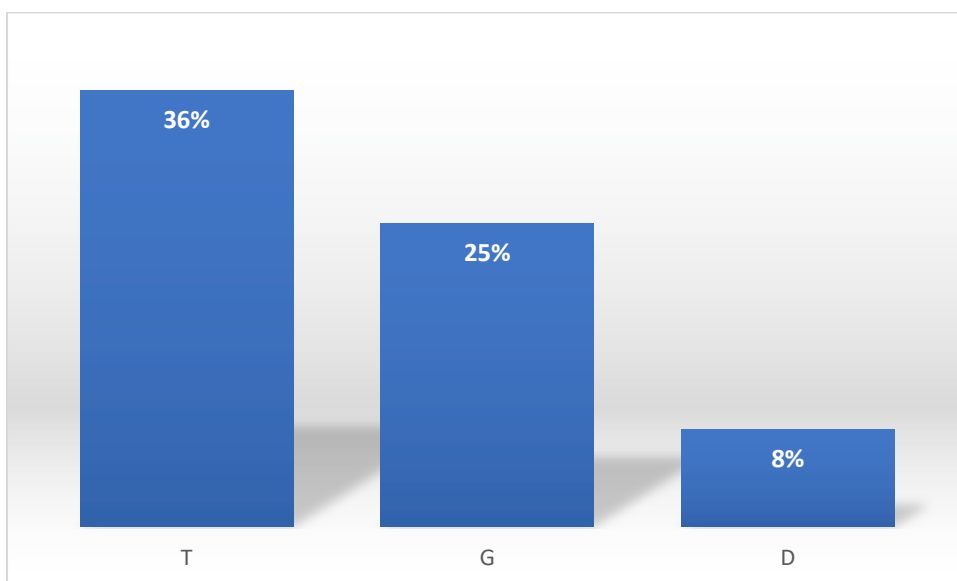
Výrazne vyšší je aj potenciál pre generovanie kliknutí, ktorý presahuje 70 %. Uvedené pozorovanie potvrdzuje relatívne vysoký potenciál pre generovanie kliknutí, ktorý je tu analyzovaný ako výsledok určitých formálnych úprav, ktorým je vizuálne posolstvo podrobené. Tieto úpravy súvisia s:

- úpravami estetiky a kompozície vizuálnych posolstiev (prostredníctvom intenzity farieb, kontrastu a jasú, ako aj všeobecne chápaného zámerného plánovania kompozície obrazu – vyskytujú sa v 52 % posolstiev);
- pridávaním prvkov priťahujúcich pozornosť do obrazov vo forme textu, grafiky alebo dynamizácie jednotlivých prvkov (tento jav bol pozorovaný v 69 % posolstiev);
- posilňovaním emocionálneho potenciálu prostredníctvom výrazných emócií postáv a/alebo emócií prezentovanej scény (37 % posolstiev);

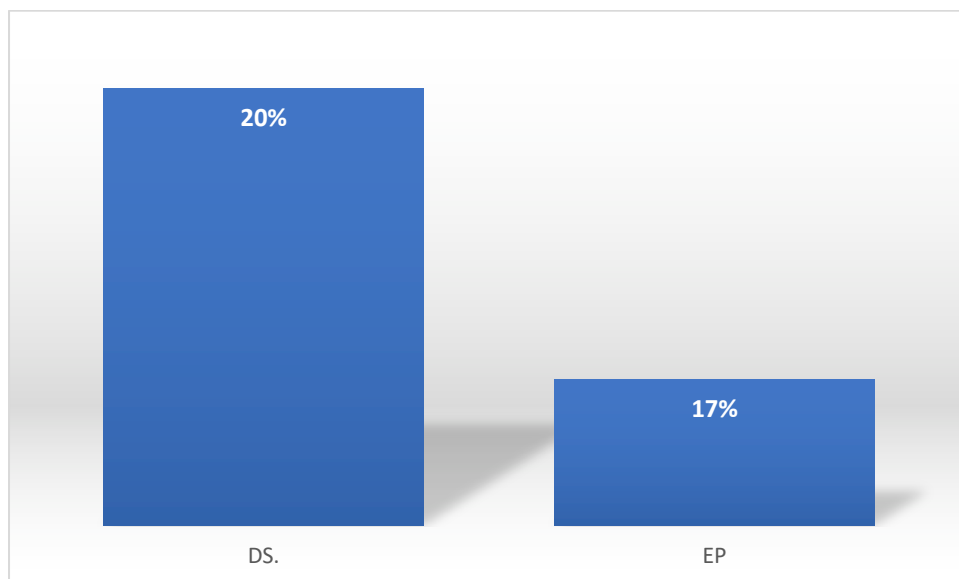
- zavádzaním kontextu a symboliky, ktoré vzbudzujú záujem a kontroverzie (v 18 %).

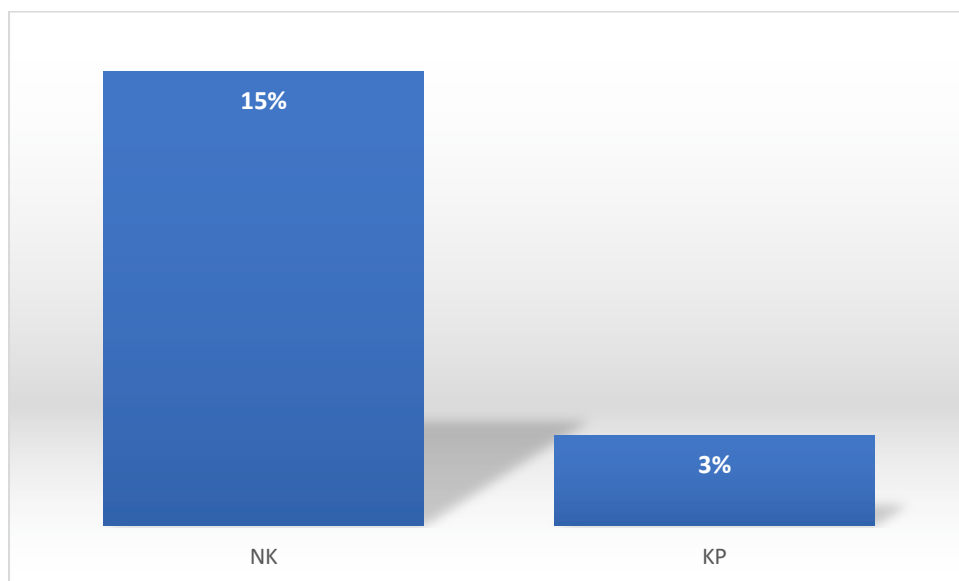
Obrázok9 Potenciál na generovanie kliknutí – estetika a kompozícia N=229

Obrázok10 Potenciál pre kliknutia – prvky priťahujúce pozornosť N=229

Obrázok11 Potenciál pre kliknutie. Emocionálny potenciál N=229

Obrázok12 Potenciál klikbaitov. Kontext a symbolika N=229

2. Závěry

Porovnanie získaných údajov s podobnými údajmi týkajúcimi sa všetkých falošných správ v poľštine (bez rozdelenia podľa tém)⁶ odhaľuje zaujímavé rozdiely:

⁶ Výskum týkajúci sa slovenských príspevkov nebol vykonaný.

1. V príspevkoch z oblasti zdravotnej dezinformácie sa vyskytuje viac doplnkových prvkov v podobe šípok, zakrúžkovania alebo textu – pomer je 41 % ku 9 %.
2. Vo vizuálnych príspevkoch z oblasti zdravotníckej dezinformácie sa objavuje menej osôb. V predtým analyzovanom materiáli to bolo 65 %, tu je to 49 %.
3. Odlišné je aj rozloženie profesií. V príspevkoch s rôznorodou tematikou je viac politikov (45 %) a menej zdravotníckych pracovníkov (čo nie je prekvapujúce) a súkromných osôb.

Vykonaná analýza tiež umožňuje vymedziť niekoľko charakteristických typov vizuálnych príspevkov v kontexte zdravotných dezinformácií.

1. Prezentácia lekárskeho zákroku

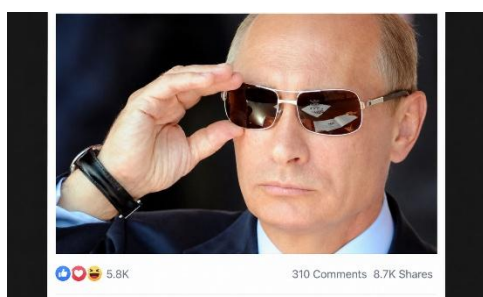
Príspevky tohto typu sa najčastejšie týkajú očkovania, niekedy aj vyšetrení (v analyzovanom materiáli napríklad mamografie). Majú negatívny emocionálny podtón, predstavujú bežného človeka ako osobu prenasledovanú zdravotníckym personálom, ktorý je ľahostajný alebo nepriateľský. Charakteristickým rysom tohto typu správ je aj prezentácia zdravotníckeho vybavenia – najčastejšie spôsobom, ktorý vyvoláva obavy.

2. Zobrazenie osôb, často v portrétom zábere alebo v polodetailu

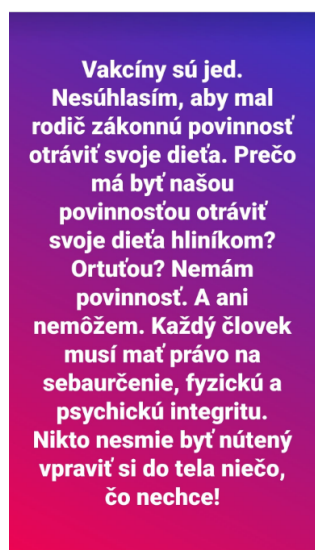
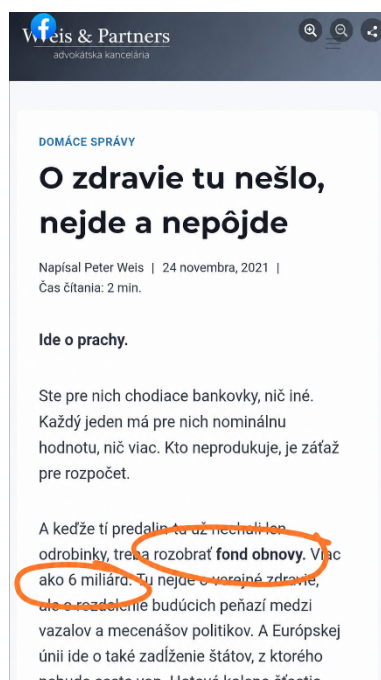
Fotografie tohto druhu majú neutrálny charakter, najčastejšie zobrazujú politikov alebo osoby s nimi spojené, niekedy aj odborníkov. Pokiaľ ide o samotný obrázok,

jeho emocionálny nádych je väčšinou neutrálny; prevažne negatívne hodnotenie vzniká buď vďaka prvkom pridaným do obrázku, alebo vďaka porovnaniu s inými obrázkami, prípadne vďaka textovému komentáru. V analyzovanom korpuse bol osobou prezentovanou v pozitívnom kontexte Vladimir Putin, ktorého chválili na jednej strane za vynález vakcíny proti rakovine a za účinný boj proti koronavírusu, na druhej strane za odmietnutie povinného očkovania. Táto téma jasne poukazuje na významný jav politizácie dezinformácií v oblasti zdravia. Táto téma jasne odkazuje na významný jav politizácie zdravotných dezinformácií. Negatívnymi postavami boli Bill Gates a Ursula von der Leyer.

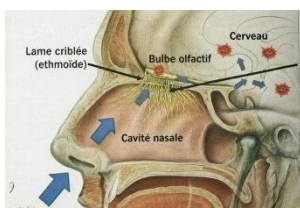
3. Text ako obrázok

Charakteristickým typom vizuálneho posolstva v oblasti zdravotných dezinformácií je aj text prezentovaný ako fotografia. Osobitnú pozornosť si tu zaslúžia snímky obrazovky z údajných lekárskeych publikácií (článkov, kníh, správ) a dokumenty spochybňujúce dôveryhodnosť rozhodnutí vlád (napr. súdne rozsudky). Objavujú sa aj texty s určitou tézou, napísané používateľmi alebo citujúce údajný výrok osoby považovanej za autoritu, ktoré sú graficky upravené, najmä pridaním dramatickej farby pozadia.

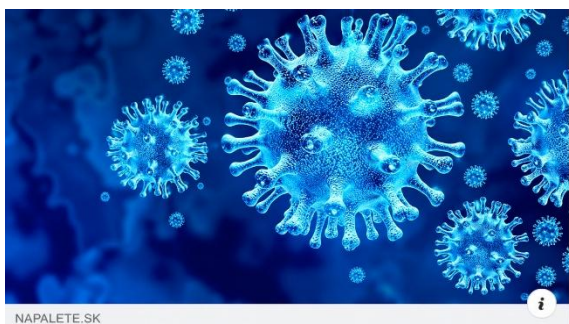

4. Lekárske ilustrácie

Veľmi charakteristickým typom v analyzovanej oblasti sú obrázky napodobňujúce alebo znázorňujúce vedecké ilustrácie. Často pochádzajú z vedeckých publikácií, sú prezentované v špecifickom kontexte alebo spojené s manipulatívnym rozprávaním. Niekedy sú tiež upravené, najčastejšie pridaním ďalších prvkov alebo zvýraznením napr. farby či kontrastu.

Veľmi zaujímavou kategóriou sú tu zobrazenia lekárskej povahy s výrazným využitím metatextových prvkov, ktoré ich viac či menej približujú k umeleckým obrazom. Tieto úpravy sa najčastejšie týkajú manipulácie s farbou, kompozíciou alebo kontrastom. Týmto spôsobom vzniká posolstvo spájajúce dve odlišné funkcie – racionálnu argumentáciu a upútanie pozornosti prostredníctvom vyvolávania emócií (pozitívnych či negatívnych – keďže úpravy môžu smerovať k zobrazeniu „krásy“, ale aj „škaaredosti“ daného javu).

6. Neutrálne zobrazenie jedla a údajne liečivých látok

Táto kategória je v analyzovanom materiáli v poľskom jazyku zreteľne prítomná. Stretávame sa teda s fotografiami ovocia, zeleniny, bylín či iných látok, ktorým sa pripisujú zvláštne liečivé vlastnosti. Takáto prezentácia môže mať aj podobu kresby, niekedy je sprevádzaná textom, ktorý predstavuje objektívny popis údajných vlastností danej látky.

7. Utrpenie a silné negatívne emócie

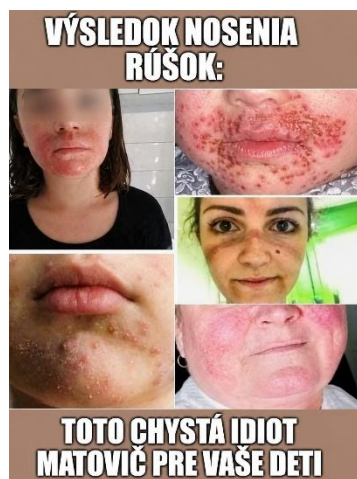
Značná časť príspevkov priamo sprostredkúva utrpenie, násilie a negatívne emócie. Tieto príspevky sú v podstate spojené predovšetkým s argumentmi proti očkovaniu. Na fotografiách často vidíme deti, ale aj osoby, ktoré omdlievajú alebo trpia slabosťou údajne kvôli vakcíne (napr. športovci), či osoby znetvorené nosením rúšok.

8. Séria

Charakteristickou grafickou formou sú série fotografií (niekedy aj textov), do ktorých sa obrázky zaraďujú (15 %). Tento formát samozrejme súvisí so špecifikami prezentácie údajov na platformách, je však potrebné poznamenať, že na sociálnych profiloch tradičných médií sa vyskytuje oveľa menej často (alebo takmer vôbec). Funkciou sérií je predovšetkým vytváranie naratívu, rozprávanie príbehu v súlade so zámerom autora. Niekedy slúžia série na prezentáciu „ohromujúceho“ množstva dôkazov na podporu danej tézy. Tak či onak, zostávajú účinným nástrojom na ovplyvňovanie vnímania posolstva, a to aj v prípade, že sa toto posolstvo skladá z obrázkov, ktoré sú samy osebe neutrálne (napr. reportážnych fotografií).

Táto prezentácia je súčasťou medzinárodného projektu financovaného Európskou úniou (akcia č. 101158609) a spolufinancovaného poľským Ministerstvom vedy a vysokého školstva v rámci programu s názvom „Spolufinancované medzinárodné projekty“ v rokoch 2024–2026 (zmluva č. 6054/DIGITAL/2024/2025/2).

Vyjadrené názory a stanoviská sú však výlučne názormi autorov a nemusia nevyhnutne odzrkadľovať názory Európskej únie, Európskej výkonnej agentúry pre zdravie a digitalizáciu (HaDEA) ani poľského Ministerstva vedy a vysokého školstva. Európska únia, Európska výkonná agentúra pre zdravie a digitalizáciu (HaDEA) ani poľské ministerstvo vedy a vysokého školstva za ne nenesú žiadnu zodpovednosť.

**Funded by
the European Union**

